

характеру. Пояснюють вони це тим, що у таких центрах краще фінансування, технічне та методологічне забезпечення корекційного процесу. Проте за нашими спостереженнями корекційний процес в приватному дитячому садку не відрізняється від роботи в закладі державного значення, адже методики корекції, форми та засоби використовуються загальні.

Таким чином, у м. Суми для заїкуватих дітей організована різноманітна система спеціалізованих кабінетів та установ, у стінах яких здійснюється логопедична робота з подолання не лише заїкання, а й інших мовленнєвих вад, які зустрічаються ще частіше.

Не дивлячись на успішність корекційної роботи в м. Суми, вона має і деякі недоліки. Зокрема це недостатня підготовленість спеціалістів (не кожен, хто перебуває на посаді логопеда має дефектологічну освіту); відсутність належних умов для здійснення комплексного підходу при заїканні; недостатня участь батьків у корекційному процесі; відсутність або недостатнє застосування профілактичних заходів.

Висновки. З вище викладеного можна зробити висновки, що логопедична допомога дітям із заїканням у м. Суми надається на достатньому рівні. Засоби, методи, форми, що використовуються відповідають діючим програмам, хоча й не відрізняються від логопедичної роботи в інших містах України.

Уведення нових форм логопедичної роботи; просвітницька діяльність серед батьків, вчителів, логопедів стосовно нових методик корекції заїкання; покращення оснащення логопедичних кабінетів; підвищення кваліфікації логопедів та дефектологів; залучення батьків у корекційний процес все це дасть змогу зробити логопедичну роботу у м. Суми більш ґрунтовною, результативною та показовою, що у свою чергу дасть змогу значно зменшити кількість дітей із заїканням, оскільки до сьогодні зберігається інша тенденція і заїкання лише поширюється.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власова Н. А. *Логопедическая работа с заикающимися дошкольниками* / Н. А. Власова. – М. – 1979. – 90 с.
2. Федорович Л. О. *Методи логопедичної допомоги дітям дошкільного віку із заїканням* / Л. О. Федорович, Я. В. Теменко //

Логопедія. – 2012. – №2. – с. 91

3. Хватцев М. Е. *Логопедия* / М. Е. Хватцев. – М. : Учпедгиз. – 1959. – 476 с.
4. Ястребова А. В. *Инструктивно-методическое письмо о работе учителя-логопеда логопедического пункта при общеобразовательных учреждениях* / А. В. Ястребова, Т. П. Бессонова. – М. : Академия. – 1996. – 47 с.

УДК 376-056.264

Т. Л. Лактюшина

*кандидат педагогічних наук, доцент
Донбаський державний педагогічний
університет*

О. О. Суріна

*вчитель початкових класів
Миколаївська спеціальна
загальноосвітня школа-інтернат №7
Донецької обласної ради*

ФОРМУВАННЯ У УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ІЗ НВЗНМ ОПЕРАЦІЙ МОРФЕМНОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена проблемі вивчення та формування операцій морфемного аналізу у учнів початкових класів загальноосвітньої школи із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення.

Статья посвящена проблеме изучения и формирования операций морфемного анализа у учеников начальных классов общеобразовательной школы с нерезко выраженным общим недоразвитием речи.

The article is devoted to the problem of studying and forming the operations of the morpheme analysis with the junior schoolchildren of the general school suffering of the indistinctly general underdevelopment of speech.

Ключові слова: нерізко виражений загальний недорозвиток мовлення, морфемний аналіз, мовна готовність, споріднені слова.

Ключевые слова: нерезко выраженное общее недоразвитие речи, морфемный анализ, языковая готовность, родственные слова.

Key words: indistinctly general underdevelopment of speech, morpheme analysis, speech readiness, relative words.

Постановка проблеми. Молодші школярі із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення (НВЗНМ) складають досить значну частину учнів загальноосвітніх шкіл. Прояви мовленнєвої недостатності, що є у них, перешкоджають

засвоєнню шкільної програми з рідної мови, у зв'язку з чим одним із найважливіших напрямків логопедичної роботи є підготовка вказаної категорії школярів до повноцінного оволодіння програмними навчовими навичками.

У початковому курсі рідної мови до таких навичок, що визначають успішність подальшого вивчення орфографії, відноситься здійснення морфемного аналізу [1; 6]. Оволодіння цією навичкою є складним завданням для учнів молодших класів із ЗНМ, причиною чого, згідно дослідженням Р. Є. Левіної, є недостатність мовного досвіду в частині накопичення емпіричних знань про мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наявних методиках корекції ЗНМ у школярів Р. І. Лалаєвої, Є. Ф. Соботович, Л. М. Парамонові та ін. проблема навчання морфемному аналізу розглядається у зв'язку з розвитком усно мовленнєвих, у першу чергу, словотворчих навичок. Питання лінгвістичної компетенції школярів із загальним недорозвитком мовлення в частині формування у них мовної готовності до оволодіння морфемним аналізом спеціальних дослідженнях висвітлені недостатньо.

Існуючі рекомендації з навчання учнів із НВЗНМ морфемному аналізу мають фрагментарний характер, не повною мірою враховуються особливості спонтанного мовленнєвого розвитку цієї категорії дітей, недостатньо розроблені методичні прийоми формування повноцінних мовних передумов засвоєння морфемного аналізу, що й визначає актуальність даного дослідження.

Мета статті та завдань роботи: охарактеризувати особливості процесу оволодіння передумовними і базовими операціями морфемного аналізу молодшими школярами із недостатнім рівнем мовленнєвого розвитку на основі порівняльного аналізу зі школярами, які нормально розвиваються; визначити рівень мовної готовності учнів зазначеної категорії до оволодіння морфемним аналізом; виявити характер засвоєння молодшими школярами із НВЗНМ первинних граматичних понять морфеміки, не обхідних для здійснення морфемного аналізу; показати характер засвоєння учнями початкових класів із НВЗНМ первинних

граматичних понять морфеміки, необхідних для здійснення морфемного аналізу, розкрити зміст методики формування операцій морфемного аналізу у молодших школярів із ЗНМ; визначити її ефективність.

Виклад основного матеріалу.

Концептуальною основою експерименту було положення О. О. Леонтьєва про поступове усвідомлення морфем і аналітичних морфемних операцій в процесі розвитку дитини.

Програма констатувального експерименту включала дві серії завдань для учнів першого та другого класів загальноосвітньої школи.

Метою першої серії завдань було виявлення рівня сформованості мовної готовності дітей із ЗНМ до оволодіння морфемним аналізом, тому в ній брали участь першокласники і учні другого класу до того, як вони починають теоретичне вивчення морфеміки (тема «Споріднені слова»).

Запропоновані завдання дозволили оцінити, в якому ступені діти оволоділи уявленням про споріднені слова, що лежать в основі здійснення первинного морфемного аналізу (перше завдання); як вони орієнтуються в морфемному просторі слова і вичленення якого морфемного елементу є більш частотним (друге завдання); які можливості дітей в розкритті семантики похідних слів, у здійсненні інтеграції значень кореневої та афіксальної морфем (третє завдання).

Адекватними визнавалися, відповідно, відповіді на перше завдання, що містять продовження стимульного ряду спорідненими словами; друге завдання – вичленення заданого морфемного елементу; третє завдання – вірне тлумачення значення похідного слова.

Друга серія експериментальних завдань була направлена на виявлення того, в якій мірі учні з недорозвитком мовлення, оволоділи навичками усвідомленого виділення кореневої морфемі в процесі шкільного навчання, тому в ній брали участь тільки другокласники після проходження теми «Споріднені слова», в рамках якої вони навчаються первинним операціям морфемного аналізу. При виконанні першого завдання учням пропонувалося сформулювати визначення вивчених граматичних понять «споріднені

слова» і «корінь слова», після чого здійснити операцію виділення кореневої морфеми із заданих слів (друге завдання).

Сукупний аналіз виконання всіх завдань першої серії констатувального експерименту дозволив виділити і охарактеризувати три рівні готовності дітей із НВЗНМ до оволодіння морфемним аналізом.

Перший рівень – рівень недостатньої мовної готовності до оволодіння морфемним аналізом характеризувався відсутністю уявлення про споріднені слова і, внаслідок цього, неможливістю здійснення операції їх інтуїтивного підбору; несформованістю орієнтування в морфемному просторі слова. Цей рівень, в основному, властивий дітям дошкільного віку та учням 1-го класу із НВЗНМ.

Специфікою другого рівня – рівня часткової мовної готовності до оволодіння морфемним аналізом була наявність недиференційованого уявлення про споріднені слова, що приводить до їх змішувань з граматичними формами одного й того ж слова. До даного рівня відносяться відповіді більшості учнів першого та другого класів із невираженим загальним недорозвитком мовлення.

На третьому рівні – рівні відносної готовності до оволодіння морфемним аналізом спостерігалася наявність у дітей вже сформованого адекватного уявлення про споріднені слова. До третього рівня відносяться відповіді близько половини учнів другого класу із НВЗНМ.

Результати виконання завдань другої серії показали, що внаслідок недостатньої мовної готовності у учнів із НВЗНМ виникають значні труднощі при засвоєнні граматичних понять «Споріднені слова» і «Корінь слова».

Недостатнє засвоєння граматичних понять, разом із несформованістю передумовних аналітичних операцій, суттєво ускладнило другокласникам із зазначеним рівнем мовленнєвого розвитку оволодіння усвідомленою контрольованою аналітичною операцією з виділення кореня. 66% відповідей показали, що ця операція виявилася несформованою.

При цьому найбільші труднощі у другокласників із нерізко вираженим недорозвиненням мовлення виникали при вичлененні кореня, що знаходиться в медальній позиції в слові, тоді як для

другокласників з нормальним мовленнєвим розвитком така закономірність виявлена не була.

Таким чином, отримані в ході експерименту результати свідчать про те, що другокласники із НВЗНМ не оволодівають навичкою морфемного аналізу в умовах навчання за програмою загальноосвітньої школи як унаслідок недорозвинення мовних передумов, так і внаслідок недостатнього засвоєння початкових граматичних понять морфеміки. Отже, необхідне створення нових методик корекційного впливу в спеціально організованих педагогічних умовах.

Розробка основних напрямків, методів і способів здійснення корекційного впливу відбувалася на основі ряду загальнодидактичних і спеціальних принципів, ведучими з яких були принципи науковості, системності, послідовності та поетапності, наочності, урахування програмних вимог, взаємодії логопеда з вчителем, диференційованого підходу, послідовного формування передумовних і власне операцій морфемного аналізу у вигляді усвідомлених учбових дій, випереджаючого розвитку морфонологічного слуху, формування операції вичленення морфем на основі зіставлення багатоелементних рядів слів, наочного віддзеркалення двостороннього характеру мовних одиниць.

Корекційно-логопедична робота здійснювалася за наступними напрямками:

- формування передумов щодо операцій морфемного аналізу;
- засвоєння початкових граматичних понять морфеміки;
- навчання алгоритму здійснення морфемного аналізу.

Специфіка формувального експерименту полягала у виборі методів навчання.

Застосування методу моделювання припускало використання на всіх етапах наочно-графічних схем, які моделюють мовні процеси, які вивчаються, і представляють складну структуру мовних одиниць і алгоритми здійснення учбових дій в схематичному вигляді.

У цілях повнішого усвідомлення мовних явищ, складних для молодших школярів у зв'язку з необхідністю здійснення граматичної абстракції, застосовувалися добре знайомі учням наочні образи, що дозволяють підкріпити

вивчення граматичного матеріалу суб'єктивним життєвим досвідом.

Оскільки специфіка морфемного аналізу полягає в залученні для порівняння як можна більшого числа словоформ, особлива увага при виконанні вправ приділялася відбору лексичного матеріалу. Для забезпечення його максимальної широти та глибини пропонувались спеціально розроблені дидактичні ігри.

Використання ігор дозволяло в цікавій і легкій для учнів формі вирішувати складне завдання навчання морфемному аналізу на основі знайомства зі значною кількістю словоформ у всьому різноманітті їх мовних зв'язків в системі мови.

У структурі формувального експерименту були виділені три етапи: перший етап – орієнтовний, другий етап – понятійний і третій етап – аналітичний.

Перші два етапи повинні були забезпечити необхідний рівень мовної готовності другокласників із НВЗНМ до оволодіння морфемним аналізом.

На третьому етапі основна увага приділялася виробленню алгоритму здійснення усвідомлених аналітичних дій з виділення морфем з подальшим закріпленням сформованої навички.

Відповідно до виділених рівнів готовності учнів до оволодіння морфемним аналізом (за наслідками експерименту) був використаний диференційований принцип навчання. Другокласники з першим-другим рівнем готовності проходили навчання за всіма етапами при різній глибині опрацювання окремих розділів відповідно до індивідуальних показників ступеня розвитку мовних передумов. Для учнів з третім рівнем готовності основним був третій етап, який передував вибірковою реалізацією завдань перших двох етапів.

Перший етап формувального навчання включав вирішення декількох завдань.

Реалізація першого завдання (диференціація різних мовних структур слова) передбачала знайомство учнів зрізними підходами до будови слова залежно від цілей його аналізу.

Для цього в навчальний процес були введені порівняльні вправи, які полягали в порівнянні наочно представлених результатів здійснення різних видів мовного аналізу (звуко-буквеного, складового, морфемного) на матеріалі одного й того ж

слова. Основна увага при цьому приділялася розумінню функціонального призначення сегментів, які виділялися, що сприяло усвідомленню морфем як значущої мовної одиниці.

Метою другого етапу було формування у школярів початкових граматичних понять морфеміки в наступній послідовності: корінь слова - споріднені слова - форма слова.

Основними учбовими діями, які відпрацьовували на даному етапі, були учбові дії з побудови словотворчих і словозмінних рядів. Використовувані при цьому дидактичні ігри дозволили не тільки сформуванню необхідних навичок, але й забезпечити наочно-чуттєву основу для подальшої диференціації словотворчої та словозмінної парадигм.

На третьому етапі здійснювався перехід до формування операції морфемного аналізу з виділення кореня з подальшим закріпленням сформованих навичок.

Специфікою здійснення учбової діяльності, підготовленої тренувальними вправами попередніх етапів, була робота за опорними картками, що містили алгоритм виконання учбових дій.

Закріплення сформованих навичок морфемного аналізу здійснювалося в процесі виконання вправ з вичленення різних морфем.

Після закінчення навчання був проведений контрольний експеримент, який включав завдання на угруповання споріднених слів і виділення кореневої морфемі із слів різної структури. Його результати підтвердили ефективність проведеного навчання. Адекватність виконання завдань учнів експериментальної групи, у порівнянні з контрольною групою, значно збільшилася.

Структура відповідей змінилася у бік збільшення перспективніших варіантів: зменшилася кількість відповідей, що містять неточне виділення кореня; повністю були відсутні змішування споріднених слів із словами, близькими за звучанням і значенням, і відмови від виконання завдань, що свідчить про більшу усвідомленість здійснюваних учбових дій і підвищення учбової мотивації.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В умовах формуючого навчання доведена ефек-

тивність розробленої методики. У процесі формування мовних передумов учні навчаються необхідним учбовим діям, що дозволяють оптимізувати процес оволодіння навичкою морфемного аналізу.

Запропонована методика може бути використана логопедами в корекційній роботі не тільки при підготовці школярів із НВЗНМ до оволодіння програмою загальноосвітньої школи з рідної мови, але й при корекції дисграфії, дислексії та дизорфографії.

Перспективним є продовження дослідження в області подальшого навчання молодших школярів із НЗНМ теорії рідної мови, вдосконалення методів аналізу морфемної структури слова. З іншого боку, можливий розвиток дослідження у напрямі вивчення лінгвістичної компетенції старших дошкільників із ЗНМ, розробки методик формування їх лінгвістичного мислення як підготовка до подальшого навчання морфемному аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі / М. С. Вашуленко. – Київ: Освіта, 2006. – С. 215-252.
2. Лалаева Р. И. Нарушения речи и пути их коррекции у младших школьников / Р. И. Лалаева. – М., 1998. – 224 с.
3. Основы теории и практики логопедии / Р. Е. Левина. – М.: Просвещение, 1968 – 367 с.
4. Парамонова Л. Г. Дисграфия: диагностика, профилактика, коррекция / Л. Г. Парамонова. – М.: Детство-Пресс, 2006. – 240 с.
5. Соботович Є. Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: науково-метод. посібник / Є. Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.
6. Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах / О. Н. Хорошковська. – К.: Промінь, 2006. – 255 с.

УДК 376.1-056.264-053:4:81'233:001.895

О. В. Лопатка

учитель-логопед

Сумський ДНЗ № 7 «Попелюшка»

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ

У статті висвітлюються порушення зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня та подаються шляхи його розвитку за допомогою інноваційних методів та прийомів.

В статье рассматривается нарушение связной речи у детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи ІІІ уровня и определяются пути его развития с помощью инновационных методов и приёмов.

The article highlights violations connected speech in preschool children with the general underdevelopment of speech level ІІІ and submitted its ways of using innovative methods and techniques.

Ключові слова: розвиток мовлення, інноваційні методи та прийоми, проблемна ситуація, мовленнєво-логічна задача, моделювання, невербальний спосіб спілкування, коментоване малювання, суміжне мовлення, інтерактивне навчання.

Ключевые слова: развитие речи, инновационные методы и приемы, проблемная ситуация, рече-логическая задача, моделирование, невербальный способ общения, комментируемое рисование, интерактивное обучение.

Key words: language development, innovative methods and techniques, problem situation, reche-logic problem, modeling, non-verbal communication, commented drawing, interactive learning.

Постановка проблеми. Мовлення – особлива форма діяльності дитини, особливий результат її зусиль в освоєнні життєвого простору. За допомогою мовлення дитина опанує світ природи, світ стосунків, світ культури, формується повноцінна особистісна людина. В зв'язку з цим центральним завданням у дошкільному віці є розвиток зв'язного мовлення, під час якого реалізується головна функція мовлення – комунікативна.

Формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із такою формою аномалії як загальне недорозвинення